Я поїхав відвідати мого старого приятеля Гриця. Він давно оглух, і тяжко з ним перебалакувати. В руках мав зелену галузку, а коло нього на траві сидів його невеликий внук.

— В добрий час ви приїхали; я переродився на молодого, лиш не знаю, чи на дитину зійду, чи на стару голову стиду наберу. Чую тоту музику, як моя стара йшла за мене, дуже бистрі голоси позалітали в уха. Дотепер були як оловом залляті. Мука бути глухому, слова в'януть на язиці, а стара лиш посмішковуєтьси з мене та пищить, як сойка, в самі вуха. А нема вже як вічів слухати та з престолів самому до них говорити. Мені з жєлю за люцьким словом не раз хотілоси дати себе замурувати. Гірко воно, як живе ще тіло обростає коров та стає стовпом.

— Приходитьси сидіти в свої душі, як у завалені хаті, де всьо розбите і понівечене. Десь як з мраки, як з мокрого попелу таскати свій розбитий маєток та від спузи обтирати руки. Рідні діти такі, як чужі, я забув, що вони були малими.

— Давно дуже, як нас у місті, самих господарів, богато зібралоси з Черемоша, з-над Прута і з-над Дністра, як привезли хлопців до школи. Вони такі тихонькі на міськім ринку, як риба, розкидана по дорозі; гинуть тікати в зелене поле. Мами сидять на возах, плачуть та потихо проклинають наших дорадників, а ми, батьки, радуємоси: та доки, кажемо, будемо дурні та панам служити будемо, поки діти не вівчимо, а тоді і панів понагонимо. А геть потім, як діти в школах попідростали, то ми, самі дужі господарі, гомоніли коло них, як бжоли коло цвіту.

— І той жєль, коли я, як замурований цементом, попав у глибоку пивницу, зробив із мене такого, що зачєв забувати то, що мене в житю все радувало. Як я кілька день тому почув у собі нову силу, то, господи, відий, все сонце, яке я двигав на собі три покоління, воскресло в мені, всі пшениці, що-м вікосив, ще не молочені. Тепер я богач, ще погодую цілу Україну. Всі морози, що підо мнов жили віки, тепер мене кладуть на

ноги. Іду ніби до дітей, стара напхала в торбу всілячини: і це їм, і того їм, не жалує мене, сідлає, як коня. А я замітілями та бурею йду радий, веселий, бо наперед діти, а назаді біла хата.

— А що вони здорові, ростуть, вчутьси.

— Відпочиваю по дорозі, як дуб, міцно закорінований у землі, а галузе під небесами, в школі. Тепер я віджив і ще-м дужий, походжу ще по свої дорозі, бо маю доброї, ласкавої душі в собі повну пазуху.

— Гей, як вони всі покінчили школи — тоті наші діти, та як пристали до нас, як ми збилиси до них докупи! Де, моспане, тут вже шандарям дати раду. Сунемо за дітьми тисячами, моцні та розумні. Свої наперед. Встає Франко з таким ясним чолом, як сонце, спокійно вчить нас, бо він все знає. Приповідає нам, що як кождий з нас посидить у кременалі за мужицьку справу, то вже ніколи нічого боятиси не буде... А Павлик ледве дише, розповідає завзято тонким голосом — геть ніби без надії — про нашу нужду, а там ззаду, від дверей, крикливий Трильовський в биндах, як дівка, та все сварить, а молоді через це все ближче тиснутьси до него. Одно слово: земля по містах дудніла під нами, і не оден панць-кий вугол утік із свого гнізда.

— А як Франко приїхав до мене з молодими ночувати, то жінка, хоч як вічів не любила, але не торкотіла на мене в малі хаті, бо виділа, що наші молоді вчені були коло него такі щасливі і ясні, як би він кождому поклав золоте колісце на голову. А я приперси до ясеня в саду та й кажу: "Господи, ти звеселив світ свій цими звіздами, а нас, бідних мужиків, звеселив ти Франком. Будеш мати молитву мою за него щодня".

— А в хаті я єму сказав: "Мені, неписьменному, ваше письмо одно за другим сини читають, старе і нове. Коби вам бог тільки сили дав, аби-сте відшукали всі наші письма, з землі, з старих монастирів і ті, що замуровані в панцьких палатах. Та нагадуйте і нас, хоть потрохи". На

другий день я віз его до колії та здибав якогось пана з кіньми як зміями, але я з дороги не звернув і капелюха не здоймив. Небоже дідичу, я ще не такого пана везу, як ти.

— Ми росли, діти наші множилиси, всі одного духа, та війна богато їх поклала в сиру землю, а всі, що лишилиси, яких ми вігодували і що їх Франко навчив, зробили одну коменду українську, а коменда, каже, має бути Україна. Хто цего часу в нас не видів, тому бог, видко, ласки не вділив.

— Внуки пішли, а я ще і внуку відпровадив, аби в шпиталях ходила за хорими. Ані одно не вернуло. Стара здуріла, мене лихословила, Україну проклинала. Ходив ти, каже, ціле житє по вічах, та й діти заказив, та й пустив їх стрімголов. А діти нібито нічого не кажуть, обминають, що я кості їх дітий порозкидав по всему світу.

— Я вже був і злагодивси йти за внуками, та поляки ймили на границі та притащили додому. Довгі роки сидів я поза вуглами хати та не смів до неї ввійти їсти; зробив собі постіль між худобою та там перебував і літо і зиму. Я оглух, осліп, їсти не їв, хіба барабольку і трохи води. Так мене світ минав і мої діти.

— Та найгірші то наші, що пішли на службу. Бо як приходить польський жандар та гонить сина на форшпан, то я беру батіг і сідаю, аби-м лиш знав, куди їхати.

— А що, старий, де ваша Україна, а кілько моргів поля ти хотів від пана, а яким міністром мав бути твій внук?

— Глухий,— кажу,— не чую нічо.— То вожу, або дівки з ними, або вулицями смітє закіскую і роблю службу. Але ті наші, що пішли на чужу службу, ніби від мене відвертаютьси, ніби не пізнають, ходять, сараки, як песики, що їх ґазда пустив у чисте поле. Але одна молода професорка таки мене пізнала. Не плаче, не заводить: "Діду Грицю, що

буду робити, мій преложоний хоче, аби-м пристала на его віру".— "Небого,— кажу,— не йди до них в гості, як вони твоєю вірою гидують, сиди в свої хаті та їж чорний хліб".

— А до вас тепер я маю велику просьбу. Чи я такий здоровий буду довго, чи коротко, бо я відродився... Але як умру, то зараз приїдьте до мене, бо боюси, що як вже буде по мені, то мої діти пообдирають стіни, та Шевченка, та Франка, та всіх наших вони повикидають на під. Вони їм діти помордували, вони на них дивитиси не годні, а як я вже буду лежати в деревищі, то запитайте при людях моїх дітей, чи вони мої ці образи будуть в хаті так шєнувати, як я, чи пообертають лицем до стіни, аби приподобатиси екзекуторам та жандарам. Цей малий внук, він би ще пошєнував моїх приятелів, але де йому ще до сили.

— То як мої діти не схотіли би пошєнувати моїх святих, то купіть шкірену шкатулу та покладьте їх мені на груди. Кажуть, що шкіра не гниє віками. Та ще одну просьбу маю. Лишаю букату поля, на кого вже ви тепер скажете, аби, як будуть згортати кістки наших стрільців у купи, то аби і за мене хто там згорнув кілька лопат. Але високо, бо на тих костях зацвіте наша земля. А до похорону я маю все злагоджене, ані одного цвяха дітям не треба постарати.

***

На другий день ранісенько прийшов післанець, що дід Гриць, як я від'їхав, казав собі малому внуці заграти на сопілку, напився молока, жартував їдко зі своєю бабою, убрався в білу сорочку, засвітив свічку в руках, ляг на постіль і зараз сконав.